

Rosa van Gool

Hoe zeg je *boomer* in het Latijn?

In het Vaticaan houden latinisten de taal bij de tijd

Rosa van Gool (1993) studeerde klassieke talen aan de universiteiten van Amsterdam, Durham en Leiden. Tijdens haar studie liep ze stage bij het onderzoeksjournalistieke platform Investico en was ze redacteur bij deFusie. Ze werkte bij De Groene Amsterdammer en publiceerde artikelen in verschillende media. Inmiddels is ze vanuit Rome voor de Volkskrant en andere opdrachtgevers correspondent Italië, Griekenland & de Balkan. 'Hoe zeg je boomer in het Latijn?' verscheen eerder in de Volkskrant en VertaalVerhaal dankt Nicola Zolin voor zijn toestemming tot plaatsing van bijgaande foto's.

Hoe zeg je boomer in het Latijn?

In het Vaticaan houden latinisten de taal bij de tijd

Hoewel er amper sprekers meer zijn, is het Latijn nog steeds de officiële taal van het Vaticaan. Daarom werken latinisten er aan vertalingen van nieuwe woorden, al is het maar om de socialemedia-accounts van de paus te kunnen updaten.

Waldemar Turek (rechts) en Roberto Fusco werken op de Latijnse afdeling van het Vaticaan. Het Latijnse twitteraccount van de paus heeft bijna een miljoen volgers.

Hoe zeg je boomer in het Latijn? vroeg Roberto Fusco (55) zich laatst af, toen hij naar een gesprek tussen zijn kinderen van 14 en 16 luisterde. Vooralsnog heeft paus Franciscus het woord nooit laten vallen in een toespraak of boek, dus de classicus heeft genoeg tijd om er nog eens rustig over na te denken.

Dat is niet altijd het geval. De opgewekte Italiaan is waarschijnlijk de enige vertaler van Latijnse teksten ter wereld bij wiens werk snelle deadlines

horen. Ook ongewoon: met zijn vertalingen – niet van het Latijn in zijn moedertaal, maar juist andersom – bereikt hij direct bijna een miljoen lezers.

Naast zijn werk aan de pauselijke Salesiana-universiteit is Fusco namelijk de vertaler van de tweets van paus Franciscus. De academicus, die in maatpak en vlinderdas net zo zorgvuldig gekleed is als hij zijn woorden kiest, werkt op de afdeling voor Latijnse letteren van Vaticaanstad.

Hier, onder de metershoge plafonds van de met marmer beklede pauselijke burelen in Rome, proberen hij en zijn vijf collega's de officiële taal van het Vaticaan met man en macht levend te houden. In de stoel naast Fusco bladert monseigneur Waldemar Turek druk door het *Lexicon Recentis Latinitatis*, een woordenboek modern Latijn geproduceerd door hun voorgangers.

De van oorsprong Poolse priester en latinist werkt al sinds 1991 bij de Latijnse afdeling van het Vaticaan en kreeg er zeven jaar geleden de leiding. Hij is op zoek naar het lemma voor 'kernwapens,' een modern concept dat ook rondom het verschijnen van het lexicon in 1992 al uiterst relevant was.

Waag het niet om het Latijn als dode taal te bestempelen, want dat is het op een steenworp afstand van de Sint-Pieter allesbehalve. Al geven ook Fusco en Turek ruiterslijk toe dat het weleens beter gesteld is geweest met het Latijn. Het is een publiek geheim dat de officiële taal van Vaticaanstad vrijwel nergens in de statige galerijen meer klinkt.

Eigenlijk zou in theorie alleen op hun eigen kantoor de taal van de oude Romeinen nog te horen kunnen zijn, bevestigen Fusco en Turek, maar in de praktijk is het ook daar Italiaans dat de klok slaat – doorspekt met Latijnse termen, dat wel.

Nieuwe woorden

Roberto Fusco (links) en Waldemar Turek consulteren het woordenboek modern Latijn in het Vaticaan.

In de opleiding van jonge priesters is vaak bijna geen aandacht meer voor Latijn, zegt Turek. ‘De mentaliteit is veranderd. Niet alleen in de wereld, maar ook in de kerk.’ Er ligt minder nadruk op de geesteswetenschappen en meer op vakken als psychologie en sociologie, legt hij uit. ‘Begrijpelijke keuzen, maar sommige priesters hebben in hun leven niet één uur Latijn gehad,’ verzucht de latinist.

Het komt dan ook weleens voor, gniffelt Fusco, dat zij een officieel kerkelijk document in het Latijn opstellen – een van de hoofdtaken van de Latijnse afdeling – en per ommegaande antwoord krijgen van de ontvangende priester: of de Italiaanse vertaling alsjeblieft meegeleverd kan worden.

En hoe is het eigenlijk gesteld met het Latijn van de paus Franciscus zelf? ‘De heilige vader is van een generatie waarbij nog veel Latijn in de opleiding zat,’ antwoordt Turek diplomatiek. Fusco gebaart met een grijns naar de publicaties van de Latijnse afdeling, die voor hem op de salontafel liggen: ‘Dit is het Latijn van paus Franciscus!’

Het is heus niet alleen kommer en kwel, haast Turek zich te benadrukken. Maar, zegt hij, het lijkt alsof er de laatste tijd meer aandacht voor het Latijn is buiten de kerk dan erbinnen. Sinds een paar jaar maakt de Latijnse afdeling een wekelijks radioprogramma (in het Italiaans) over het Latijn. Ook de Italiaanse versie van het gymnasium, het *liceo classico*, is nog altijd populair.

Nee, serieuze zorgen maakt de geestelijke zich niet. ‘Het Latijn overleeft al zeventien eeuwen in de kerk, dat is veel langer dan het Italiaans of Engels.’ Ook Fusco ziet de toekomst optimistisch in: ‘Ik denk dat de interesse voor de humaniora altijd in cycli verloopt. In de tussentijd heb je alleen mensen nodig die het vuurtje brandend houden.’

Precies die taak neemt de Latijnse afdeling van het Vaticaan uiterst serieus, al is hun werk er sinds het aantreden van paus Franciscus in 2013 niet eenvoudiger op geworden. Dat komt niet alleen doordat er sinds de komst van de Argentijn pauselijke twitteraccounts in tien talen bestaan – waartussen de officiële voertaal natuurlijk niet

mag ontbreken – maar ook doordat deze paus thema's aansnijdt die geen leider van de katholieke kerk eerder aanroerde.

Globalisering, klimaatverandering, de kwantumcomputer: het zijn stuk voor stuk terreinen waarop het weinig zin heeft voor Fusco en Turek om te bladeren door hun gewoonlijke bronnen – kerkvaders Augustinus en Tertullianus, klassieke auteurs Seneca en Cicero. Voor veel van de ontwikkelingen waarover paus Franciscus spreekt, bestaat simpelweg nog geen Latijns vocabulaire.

Dat biedt kansen voor een kantoor dat nieuwe woorden mag verzinnen, maar net als de rest van het Vaticaan heeft ook de Latijnse afdeling een overwegend behoudende insteek. 'Wij willen zo min mogelijk neologismen creëren,' zegt Fusco. 'Het liefst gebruiken we traditioneel vocabulaire.'

Pas als dat echt te lange omschrijvende definities oplevert – want probeer globalisering maar eens in bondig Latijn samen te vatten – is een nieuw woord toegestaan. Het werd *globalisatio*. Simpel en doeltreffend, al vreest Fusco dat het de puristen onder de classici een doorn in het oog zal zijn.

Conservatisme

Maar niet alleen vakgenoten kijken soms met scepsis naar hun werk. Ook daarbuiten roept het Latijn vaak – en niet geheel onbegrijpelijk – de associatie op met rechtse politiek en extreem traditionalisme.

Zo dienen verwijzingen naar het Latijn (en de klassieke oudheid in algemenere zin) vaak een politieke conservatieve agenda. Bijvoorbeeld voor met klassieke citaten strooiende Republikeinen in de Verenigde Staten, of dichter bij huis, voor een potjeslatijn sprekende Thierry Baudet. 'We hebben een bepaald imago,' realiseert ook Fusco zich. 'Maar het gebruik van het Latijn of de antieke traditie is niet per definitie conservatief.'

Hij vindt dat latinisten er meer aan zouden kunnen doen om het imago van hun vak te democratiseren. 'We moeten niet *ex cathedra* (vanaf de kansel, *red.*) praten,' zegt hij stellig. 'Maar ook op radio, tv, online. Want de inhoud van veel teksten is niet elitair.'

Dat blijkt misschien nog wel het beste uit een fenomeen waar menig classicus vroeg of laat in het leven mee te maken krijgt: het verzoek om een Latijnse of Griekse wijsheid te vertalen voor een tatoeage. Fusco zucht. 'Die teksten roepen vaak het soort associatie op dat ik juist zou willen vermijden.' Hij doelt op populaire militaristische motto's als *nihil difficile volenti* ('niets is moeilijk voor iemand die wil') of *veni, vidi, vici*. 'Maar het is wel een teken dat die zinnen nog leven,' werpt Turek hoopvol tegen.

De priester houdt ondertussen triomfantelijk een A4'tje in de lucht. Het is een lijst van de pauselijke twitteraccounts in tien talen, gerangschikt op volgorde van het aantal volgers, die hij speciaal voor het bezoek van *de Volkskrant* heeft laten printen. 'Wij zijn niet de laatste!' constateert hij opgetogen.

Met nog 20 duizend nieuwe volgers te gaan tot het miljoen, wint het Latijn ruimschoots van het Duitse en Arabische account. Hoeveel mensen de zo zorgvuldig door Fusco gecomponeerde teksten daadwerkelijk lezen en analyseren is een tweede. Maar ook al achten de mannen veel van hun andere vertaaltaken belangrijker, toch is het een welkome wereldse erkenning voor hun monnikenwerk.

Wat is de beste Latijnse vertaling voor boomer? Fusco denkt even na. *Ineptus* ('dwaas'), misschien? Hij wil eigenlijk eerst het concept beter doorgronden. 'Ik weet nu alleen dat mijn kinderen mij er een vinden.' Wacht, corrigeert hij zichzelf, bij nader inzien vindt hij *vetus ineptus* ('oude dwaas') toch beter. Lachend: 'Ons werk blijft altijd actueel.'

Het Latijn in de katholieke kerk

Al is de Bijbel oorspronkelijk in het Hebreeuws (Oude Testament) en oud-Grieks (Nieuwe Testament) geschreven, Latijn geldt al sinds de vierde eeuw als de taal van de katholieke kerk. Destijds was het de taal die het Romeinse volk sprak, maar ook toen daar in de Middeleeuwen verandering in kwam, bleef het Latijn de taal van de mis.

Pas tijdens het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) besloot het Vaticaan dat de mis voortaan ook in de 'volkstalen' gevierd mocht worden. Het leidde ertoe dat veel lokale kerken stopten met de Latijnse mis. Vanaf 1967 vond het onderwijs aan de pauselijke universiteiten niet langer in het Latijn plaats, waardoor kennis van het gesproken Latijn onder priesters afnam.

Nog altijd is de taal van de mis een punt van strijd onder katholieken, tussen de traditionalisten en het minder behoudende deel van de kerk. Ook buiten de mis om is het verkleinen van de rol van het Latijn controversieel. Zo was niet iedereen binnen de kerk blij met het besluit van paus Franciscus in 2014 om de officiële voertaal van de wereldwijde bisschoppenvergadering te veranderen in Italiaans.

Niet lang daarvoor bleek studie van het Latijn overigens nog wel nuttig voor Vaticaanwatchers: toen paus Benedictus zijn aftreden (als eerste sinds 600 jaar) aankondigde in een Latijnse verklaring, was er maar één journalist in de Vaticaanse perszaal aanwezig die direct begreep wat er aan de hand was.

Computer – Instrumentum computatorium ('Rekeninstrument')

Massamedia – Instrumenta communicationis socialis ('Instrumenten voor sociale communicatie')

Vliegangst – Aeris pavor ('Angst voor de lucht')

Amaretto – Amarellus liquor ('Beetje bittere vloeistof')

Winkelcentrum – Emporium mercium ('Markt van koopwaar')

Mensenrechtenorganisaties – Societas iuribus humanis tuendis ('Verbond voor het
beschermen van rechten van mensen')
Klimaat – Caeli status ('Toestand van de hemel')

